

MĂRTURISIREA LUI HRISTOS ÎN BISERICĂ ȘI ÎN SOCIETATE

**MARTIRIUL SFINȚILOR BRÂNCOVENI
REFLECTAT ÎN SCRIERILE CONTEMPORANILOR
ȘI ÎN CONȘTIINȚA POPULARĂ A ROMÂNILOR***

Andrei MACAR

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian” din București

Abstract

This study aims to illustrate the martyrdom of Saints Brâncoveni as it appears in the descriptions of the contemporaries, Romanian and foreign historiographers, eyewitnesses of the events, as well as in the Romanian people's memory, the Brâncoveni's drama inspiring ballads, songs and even popular theatre plays. The reign of Constantin Brâncoveanu was a flourishing epoch in terms of culture, arts and religion, the result of a long reign and a smart and balanced policy. We indicate some biographical elements useful to understand the perspective from which each author writes, since not everyone who left us evidence about those events was close to the ruler, on the contrary, some of them even conspired to a point against him. As a culmination of those presented in this study, we show that the death of Saints Brâncoveni was considered from the beginning a martyr's death, as attested by the creation of a holy prayer dedicated to them by Metropolitan Kallinikos of Heraclea.

Keywords: Brâncoveanu, Martyrdom, Eyewitness, Testimonies.

**Constantin Brâncoveanu – diplomat de excepție
și sprijinitor al Bisericii și al culturii**

Constantin Brâncoveanu¹ s-a născut în 1654, fiind descendent al unei familii boierești înstărite din Oltenia. Tatăl său era Papa

* Studiul de față a obținut premiul I la concursul de referate științifice cu tema „Sfinții martiri Brâncoveni”, organizat în perioada 11 aprilie – 22 mai 2014, la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian” din București.

¹ Pentru modul în care personalitatea lui Constantin Brâncoveanu a fost reflectată în istoriografia română și străină, vezi: Andrei Busuioceanu, *Constantin Brâncoveanu în viziunea istoriografiei române și străine*, în Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu (ed.), *Constantin Brâncoveanu*, Editura Academiei, București, 1989, pp. 9-23.

Brâncoveanu, boier din vechiul neam al Brâncovenilor, care se înrudea cu neamul Basarabilor, dinastie în care își au originea mai toți voievozii Țării Românești. Mama domnitorului se numea Stanca și era descendentă a Cantacuzinilor, fiind soră a lui Șerban Cantacuzino și a marelui umanist din Țara Românească, stolnicul Constantin Cantacuzino. De mic copil, viitorul voievod rămâne orfan de tată, postelnicul Papa fiind ucis de turci în 1655, în timpul răscoalei seimenilor și dorobanților din București, rămânând în grija mamei sale și a stolnicului Constantin, cel care îl va îndruma spre o carieră politică².

Pe 29 octombrie 1688, Constantin Brâncoveanu este uns voievod al Țării Românești, urmând să aibă una dintre cele mai lungi domnii din istoria Munteniei³. Această alegere s-a datorat dorinței unchilor săi, stolnicul Cantacuzino și spătarul Mihai Cantacuzino, frați ai domnitorului răposat Șerban Cantacuzino, de a aduce o schimbare în politica externă a principatului, considerată ca fiind imprudentă și inadaptată realităților de la sfârșitul sec. al XVII-lea și de a-și asigura influența în conducerea țării⁴. În acest scop, ei îl îndepărtează de la tron pe Gheorghe, fiu al lui Șerban Cantacuzino și urmaș legitim, propunând lui Constantin Brâncoveanu scaunul de Domn al Țării Românești, pe care acesta îl acceptă cu ezitare, după cum relatează *Cronica anonimă despre Brâncoveanu*⁵: „El zise [Constantin

² Paul Cernovodeanu, *Epoca lui Constantin Brâncoveanu*, în Acad. Virgil Cândea (coord.), *Istoria românilor*, vol. V: „O epoca de înnoiri în spirit European (1601-1711/16)”, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 248; † Gherasim Cristea, *Viața Sfântului Martir Constantin Vodă Brâncoveanu și a celor împreună pătimitori cu dânsul*, Editura Episcopiei Râmnicului, Râmnicu Vâlcea, 2001, p. 12; Pr. Ioan Lupaș, *Mucenicia Brâncovenilor*, în I. Lupaș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. III, Sibiu, 1941, pp. 3-4; Diac. Niculae M. Popescu, *Viața și faptele domnului Țării Românești Constandin Vodă Brâncoveanu*, Tipografia cărților bisericești, București, 1914, p. 6.

³ Numai Basarab Întemeietorul și Mircea cel Bătrân au avut o domnie mai lungă în Țara Românească. Vezi: Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III: „De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul epocii fanariote (1601-1821)”, ediție îngrijită de Dinu C. Giurescu, ALL Educațional, București, 2000, p. 126.

⁴ P. Cernovodeanu susține că influența mare pe care familia Cantacuzino și în special stolnicul Constantin au avut-o, mai ales în primii ani de domnie a lui Constantin Brâncoveanu, este incontestabil atestată de izvoare. Influența aceasta este ilustrată mai ales de corespondența diplomatică paralelă purtată peste hotare de cancelaria stolnicului Constantin. Vezi: P. Cernovodeanu, *Epoca lui Constantin Brâncoveanu...*, pp. 248-249.

⁵ *Cronica anonimă despre Brâncoveanu* este scrisă de unul dintre boierii de la curtea voievodului, fiind o cronică neoficială a domniei. Cronică oficială a domnitorului muntean este scrisă de Radu Greceanu.

Brâncoveanu]: «Dar ce aş vrea eu domnia de vreme ce ca un domn sunt la casa mea; nu-mi trebuieşte să fiu». Iar ei [boierii] ziseră: «Ne rugăm, nu lăsa țara să intre alți oameni sau răi sau nebuni să o strice, ci fii!». Și-l luară de mâini și-l împingeau de la spate. Și acoloa fiind și un capegiu împărătesc pentru trebi împărătești, îl dusease și pă el la mitropolie și duseră caftan la capegi-bașa al împăratului, de l-au îmbrăcat cu caftan, și intrară în biserică, de i-au citit molitfele de domnie, și au mers de i-au sărutat toți mâna...»⁶.

1.1. Constantin Brâncoveanu și atitudinea sa față de marile puteri ale epocii

Domnia lui Constantin Brâncoveanu s-a desfășurat într-un context dificil, caracterizat de conflictele dintre marile puteri ale Europei, față de care voievodul muntean dă dovadă de abilitate și flexibilitate. Urmând exemplul oferit de stolnicul Constantin Cantacuzino și înțelegând importanța unei cancelarii diplomatice active și eficiente, Brâncoveanu întreține o corespondență bogată, atât cu suveranii vremii, cât și cu importanți oameni de stat și ambasadori, remarcându-se ca unul dintre domnii cu cea mai dinamică activitate diplomatică⁷.

Față de turci, Constantin Brâncoveanu și-a îndeplinit toate obligațiile, pe lângă haraciul plătit regulat, furnizând și proviziile ce i se cereau sau contribuind la repararea și construirea de cetăți. De asemenea, pe toată durata domniei sale, el a oferit daruri consistente înalților demnitari otomani, fapt care i-a determinat pe aceștia să-l numească cu apelativul „altân-beg” (principele aurului), iar pe istoriografi să afirme că „nici un alt domnitor nu a dat turcilor sume atât de mari ca Brâncoveanu” (C.C. Giurescu)⁸. Această atitudine

⁶ *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 până la martie 1714 (Cronica anonimă despre Brâncoveanu)*, în Dan Horia Mazilu (Editura), *Cronici brâncovenesti*, Minerva, București, 1988, pp. 239-240.

⁷ P. Cernovodeanu, *Epoca lui Constantin Brâncoveanu...*, p. 258. Pentru politica externă a voievodului, vezi: P. Cernovodeanu, *Considerații asupra politicii externe și a diplomației lui Constantin Brâncoveanu*, în P. Cernovodeanu, *În vâltoarea primejdiilor: politica externă și diplomația promovate de Constantin Brâncoveanu*, Silex, București, 1997, pp. 5-50; P. Cernovodeanu, *Coordonatele politicii externe a lui Constantin Brâncoveanu*, în P. Cernovodeanu, F. Constantiniu (ed.), *Constantin Brâncoveanu...*, pp. 123-138; pr. Constantin Pătuleanu, pr. Viorel Ioniță, *Constantin Brâncoveanu și relațiile sale cu Europa veacului al XVIII-lea*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2006.

⁸ C.C. Giurescu, *Istoria românilor...*, p. 128.

ilustrează înțelepciunea și diplomația cu care era înzestrat domnul muntean, conștient de puterea militară a turcilor în ciuda decadenței evidente la care au ajuns sub conducerea unor sultani slabi, stăpâniți de corupție și capricii, sau supuși influenței nefaste a vizirilor⁹. Politica sa față de turci a culminat în 1699, când primește domnia pe viață, privilegiu întărit de sultanul Mustafa al II-lea, pe 5 iunie 1703, prin chemarea voievodului la Adrianopol¹⁰.

În ce privește atitudinea lui Constantin Brâncoveanu față de împăratul de la Viena, Carlo Ruzzini, ambasador al Veneției la Viena, o caracteriza astfel: „Totuși, domnul de față al Țării Românești, având faima de a fi înțelept și atent, poate să penduleze cu îndemănare în privința «relațiilor» cu împăratul și Poarta, folosindu-se de dibăcia de a da sfaturi, care pot să fie folositoare sau plăcute, când uneia sau celeilalte părți, veghiind cu grijă la faptele creștinătății, dar adunând cu aceeași «grijă» și pe cele ale Turciei”¹¹.

Așadar domnul muntean a păstrat aceeași atitudine diplomatică, urmărind o politică de echilibru ce avea în vedere protejarea intereselor românești. După confruntarea de la Zărnești din vara anului 1690, relațiile cu imperialii se îmbunătățesc, Brâncoveanu oferindu-le știri despre acțiunile turcilor și uneori chiar provizii. Ele culminează pe 30 ianuarie 1695, când voievodul primește titlul de „principe al imperiului”¹².

⁹ Gheorghe Vasilescu, „Constantin Vodă Brâncoveanu – simbol al iubirii de neam și mărturisitor al credinței strămoșești”, în „Glasul Bisericii”, XLVIII (1989), nr. 4-5, p. 36.

¹⁰ P. Cernovodeanu, *Epoca lui Constantin Brâncoveanu...*, p. 253.

¹¹ Joseph Fiedler, *Die Relationen der Botschafter Vendings über Deutschland und Österreich im Siebzehnten Jahrhundert*, vol. II, Wien, 1867, p. 406, *apud* P. Cernovodeanu, *Epoca lui Constantin Brâncoveanu...*, p. 261.

¹² Constantin Brâncoveanu obținuse încă din perioada când era boier statutul de „cetățean al Transilvaniei”, iar la 19 mai 1688 chiar titlul de „conte”. În eventualitatea în care turcii îi luau domnia, aceste titluri îi permiteau refugiul în Ardeal sau în Austria. Vezi: Virgiliu N. Drăghiceanu, *Constantin Brâncoveanu: Conte al regatului ungar și principe al sacralului Imperiu roman; Steme și portret*, în „Convorbiri literare”, 1915, nr. 9; Emil Vîrtosu, *Însemnările de taină ale lui Constantin Vodă Brâncoveanu (1693-1707)*, București, 1940, p. 26; P. Cernovodeanu, *Considerații asupra politicii externe...*, pp. 8, 19; G. Vasilescu, *Constantin Vodă Brâncoveanu – simbol al iubirii de neam...*, p. 38. C.C. Giurescu consideră că domnitorul și-a pregătit din timp acest refugiu prin moșiile pe care le cumpărase în Ardeal, precum și prin depozitele de bani de la Veneția. Vezi: C.C. Giurescu, *Istoria românilor...*, p. 128.

O nouă fază în politica externă a Țării Românești întâlnim după încheierea păcii de la Karlowitz, când Brâncoveanu, conștient de amenințarea turcească, încearcă să îmbunătățească relațiile cu Rusia lui Petru cel Mare. În acest sens, cancelaria diplomatică din București purta o corespondență intensă cu diplomații ruși, fiind chiar principala sursă de informare a acestora privind situația din Imperiul Otoman. Drept răsplată, în 1701, țarul Petru cel Mare le oferă Cantacuzinilor și voievodului muntean dreptul de azil în Rusia¹³. După ruptura dintre Cantacuzini și Constantin Brâncoveanu, relațiile cu Rusia se tensionează, mai ales datorită apropierei puternice a celor ce se considerau urmași ai bazileilor bizantini de politica lui Petru cel Mare și a unui sprijin periculos pe care îl afixau în relația cu acesta, care punea în pericol siguranța Țării Românești. În ciuda acestor dificultăți, ca rezultat al politicii abile a domnitorului, în 1709, Țara Românească încheie un tratat secret cu Rusia, prin care se angaja să sprijine cu oaste orice expediție a rușilor împotriva turcilor, alături de celelalte popoare balcanice. Această înțelegere urma să fie valabilă în momentul intrării trupelor rusești pe teritoriul principatului muntean¹⁴.

Alături de interesul pentru relaționarea cu reprezentanții marilor puteri ale timpului, Constantin Brâncoveanu își îndreaptă atenția și spre Țările Române. În privința Moldovei, el încearcă fără succes să își asigure dominația asupra principatului, pe care nu a reușit să-l influențeze decât o scurtă perioadă, sub Constantin Duca (1693-1695), întrucât îi lipseau mijloacele de a-și impune voința într-o țară puternic dominată de turci¹⁵. La fel de legitim era interesul voievodului muntean și pentru Transilvania, unde românii erau ademeniți la unirea cu Biserica Romei prin promisiunea unor drepturi sporite. El vine în sprijinul creștinilor ardeleni atât prin bisericile ridicate sau restaurate pe care le înzestreză cu moșii, cărți și obiecte de cult, cât și prin demersurile pentru apărarea Ortodoxiei făcute pe lângă curtea de la Viena¹⁶.

¹³ G. Vasilescu, *Constantin Vodă Brâncoveanu – simbol al iubirii de neam...*, p. 38.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 39-40.

¹⁵ P. Cernovodeanu, *Epoca lui Constantin Brâncoveanu...*, p. 253.

¹⁶ Pr. Ioan Rămureanu, *Constantin Brâncoveanu – sprijinitor al Ortodoxiei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXII (1964), nr. 9-10, pp. 920-923. Pentru relația lui

1.2. Sprijinul acordat de voievod Bisericii, culturii și artelor

Meritele domnitorului muntean la nivel politico-diplomatic au fost unanim recunoscute, dar el a rămas în conștiința posterității mai ales ca ocrotitorul artelor, culturii și Ortodoxiei. Această atitudine oglindește educația înaltă de care a avut parte sub atenta supraveghere a stolnicului Constantin Cantacuzino, mare dregător și cărturar, educat la Adrianopol și Padova. Ea a fost inspirată atât din cărțile de filosofie antică și din lucrările științifice ale timpului, cât și din scrierile Părinților Bisericii, făcând din Constantin Brâncoveanu, asemenea lui Neagoe Basarab, un „voievod al culturii”¹⁷.

Evoluția culturală care atinge punctul culminant în epoca sa, începuse în timpul domniei pașnice a lui Matei Basarab (1632-1654), fiind continuată cu o afirmare a spiritului românesc de către Șerban Cantacuzino (1658-1688), unchiul domnitorului, dar fără a ajunge la deplina afirmare¹⁸. Specificul ei era creat, alături de aportul autohton, de alte două surse principale provenite din tradiții diferite. Din Occident primește influența italiană, datorată legăturilor strânse cu Italia și Veneția, iar din Orient influența grecească, care lua locul slavonismului lipsit de focarele de cultură de la sudul Dunării¹⁹.

Programul cultural și intențiile domnitorului în această direcție erau destinate mai ales dezvoltării culturii tipărite, vehicul eficient pentru transmiterea atitudinii civilizatoare în rândul populației, impunerii limbii române în cult, ceea ce a contribuit la fixarea limbii române în forme stabile, și sprijinirii învățământului și artelor²⁰. Pentru

Constantin Brâncoveanu cu Transilvania, vezi și: Ioan Aurel Pop, *Domnia lui Constantin Brâncoveanu și românii din Transilvania – realitate istorică și reflecție în istoriografia românească transilvăneană din secolul XVIII*, în P. Cernovodeanu, F. Constantiniu (ed.), *Constantin Brâncoveanu...*, pp. 59-73; Nicolae Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, vol. III: „Cronicarii Moldoveni. Epoca lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu”, București, 1945, pp. 210-211.

¹⁷ Pr. Mircea Păcurariu, *Cultura în timpul lui Constantin Brâncoveanu*, în „Biserica Ortodoxă Română”, CXIV (1996), nr. 7-12, p. 306. Istoricul C.C. Giurescu consideră că nici unul dintre voievozii Țării Românești nu a prețuit și sprijinit cultura mai mult ca Brâncoveanu. Vezi: C.C. Giurescu, *Istoria românilor...*, p. 133.

¹⁸ M. Păcurariu, *Cultura în timpul lui Constantin...*, p. 306.

¹⁹ N. Cartoian, *Istoria literaturii române...*, pp. 205-209.

²⁰ Alexandru Duțu, *Modelul cultural brâncovenesc*, în P. Cernovodeanu, F. Constantiniu (ed.), *Constantin Brâncoveanu...*, pp. 156-157; Nicolae Iorga, *Activitatea culturală a lui Constantin Vodă Brâncoveanu și scopurile Academiei Române*, București, 1914, pp. 1-2.

toate acestea, el a adunat la curtea sa un număr mare de cărturari, români și străini, care au format un grup al „iubitorilor de învățatură și studiosi», care solicită o literatură mai rafinată decât aceea oferită de «cultura comună»²¹.

În aceste condiții, un prim pas în dezvoltarea culturală este realizat prin sprijinirea activității tipografice. Pe lângă tipografia înființată în 1678 la București sub domnia lui Șerban Cantacuzino, în Țara Românească sunt inaugurate patru noi tipografii: la Buzău, în 1691, la Snagov, după anul 1694, la Râmnicu Vâlcea, în 1705, și la Târgoviște, în 1708. Alături de Constantin Brâncoveanu, în deschiderea acestor tipografii un rol principal l-a avut ieromonahul Antim Ivireanul²², ales în 1705 episcop la Râmnic, iar după trei ani mitropolit al Țării Românești. Se tipăresc de acum nu doar cărți de slujbă, ci și de teologie, pentru combaterea învățaturii catolice și calvine, opere filosofice, romane și chiar gramatici. De asemenea, trebuie menționat că tipografiile tipăreau în patru limbi, română, greacă, slavonă și chiar arabă, sprijinind astfel, prin tipărituri, întreg creștinismul răsăritean. Așadar, în această perioadă sunt tipărite în Țara Românească peste 70 de cărți, tiparul atingând o perioadă de maximă înflorire, o mare parte dintre ele fiind traduse de mitropolitul Antim, el rămânând în istoria Bisericii Ortodoxe Române ca făuritor al „limbii liturgice românești”²³.

Este de remarcat și apariția unor adevărate *mișcări intelectuale*, grupate în jurul tipografiilor, formate din corectori, gravori și traducători. Acestea erau interesate de munca filologică și de realizarea unor versiuni românești cât mai corecte, folosind metoda comparației manuscriselor după care traduceau și acordând o atenție deosebită acurateței termenilor folosiți. Lor li se alătură scriitorii ai epocii ca Mitrofan, Teodosie sau frații Radu și Șerban Greceanu²⁴.

²¹ A. Duțu, *Modelul cultural...*, p. 159.

²² Pentru viața și contribuția tipografică a mitropolitului Antim Ivireanul vezi: Pr. Nicolae-Cristian Dâncă (ed.), *Șerban Cantacuzino, Antim Ivireanul și Neofit Cretanul – promotori ai limbii române în cult*, Editura Cuvântul Vieții, București, 2013; Pr. Ion Ionescu, *Pătımirea mitropolitului Antim Ivireanul*, în † Nestor Vornicescu, *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, EIBMBOR, București, 1987, pp. 640-662.

²³ M. Păcurariu, *Sfinți daco-romani și români*, ediția a IV-a, Editura Basilica, București, 2013, p. 298.

²⁴ A. Duțu, *Modelul cultural...*, p. 161.

După cum atestă titlurile, predosloviile și însemnările explicative ale multor tipărituri, meritul principal pentru această vastă activitate tipografică îi revine voievodului muntean. În acestea este consemnat faptul că s-au tipărit „cu hotărârea”, „cu voia” și „den porunca și cu toată cheltuiala” lui Constantin Brâncoveanu²⁵.

Referindu-se la sprijinul acordat activității tipografice de Constantin Brâncoveanu, în raport cu celelalte realizări culturale ale sale, istoricul N. Iorga spunea că acesta „n-a fost numai un dibaciu socotitor al vremurilor, un mare ctitor de mănăstiri și biserici [...], dar tot odată și unul din cei mai mari patroni ai culturii românești, prin scris și tipar, cari au fost vreodată în neamul nostru”²⁶.

O atenție sporită a fost acordată de voievodul muntean învățământului. În 1694 ia ființă Academia domnească de la Sfântul Sava, o școală superioară cu predare în limba greacă veche, ce corespundea unei facultăți de litere și filosofie, la care angajează trei profesori greci, plătiți cu leafă anuală. În fruntea instituției se afla marele învățat Sevastos Kimenitul, autor a numeroase opere de filosofie și teologie, care îi trimitea pe școlarii mai buni la studii peste hotare, mai ales în Italia, pe cheltuiala curții domnești²⁷. O altă școală domnească funcționa în această perioadă la Biserica „Sfântul Gheorghe”-Vechi, unde erau formați scriitorii cancelariei domnești și tot acum spătarul Mihai Cantacuzino înființează la Colțea o școală particulară, unde pe lângă cunoștințele generale se învăța și muzica bisericească. Pe lângă aceste școli oficiale, mai existau și vechile școli mai mici, ale bisericilor și mănăstirilor, care transmiteau elevilor cunoștințele de bază²⁸. Toate aceste școli erau în contact cu bibliotecile din țară pe care atât Brâncoveanu, cât și boierii iubitori de cultură le înzestraseră cu cărți de peste hotare, mai ales din Italia și Franța, elevii având la dispoziție nu numai Biblii străine și lexicoane, ci și marile cărți ale culturii antice, cărți istorice, scrieri de înțelepciune și cărți de delectare²⁹. Dintre acestea, cea mai mare a fost biblioteca Mănăstirii

²⁵ Pr. Nicolae Șerbănescu, *Constantin Brâncoveanu – ctitor de cultură românească*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXII (1964), nr. 9-10, p. 885.

²⁶ N. Iorga, *Activitatea culturală a lui...*, p. 1.

²⁷ N. Cartoian, *Istoria literaturii române...*, p. 207.

²⁸ N. Șerbănescu, *Constantin Brâncoveanu – ctitor...*, pp. 881-884; C.C. Giurescu, *Istoria românilor...*, pp. 133-136.

²⁹ A. Duțu, *Modelul cultural...*, p. 161. Pentru o descriere detaliată a bibliotecilor din acea perioadă, vezi: M. Păcurariu, *Cultura în timpul lui Constantin...*, pp. 329-331.

Mărgineni, fondată de postelnicul Constantin Cantacuzino și îmbogățită apoi de fiul său, stolnicul Constantin³⁰.

Alături de atenția acordată Ortodoxiei din întreg spațiul răsăritean, prin donațiile sale și sprijinul oferit multor mitropoliți și patriarhi pe care i-a primit la curtea sa³¹, Constantin Brâncoveanu s-a remarcat și prin ctitoriile sale din Țara Românească și Transilvania.

Mai întâi, ctitorește două biserici, la Potlogi și Mogoșoia, înainte de a ajunge la conducerea Țării Românești. După aceea va ctitori Mănăstirea Hurezi, împodobită cu fresce deosebite realizate de renumitul zugrav grec Constantinos, pentru a servi drept necropolă domnească, și tot în Oltenia va reface din temelii mănăstirile Mamul și Brâncoveni³². În București ctitorește trei biserici, dintre care numai Sfântul Gheorghe-Nou mai există astăzi, aici fiind așezate osemintele domnitorului, în 1720. În Țara Românească a mai ridicat lăcașuri de cult la Doicești și Râmnicu Sărat, multe altele fiind semnificativ îmbunătățite (Cozia, Arnota, Bistrița, Polovragi, Dealu, Snagov etc.), iar în Transilvania va zidi biserici în Făgăraș și Ocna Sibiului și o mănăstire la Sâmbăta de Sus. Ctitorii brâncovenești întâlnim, de asemenea, la Constantinopol, unde zidește Biserica „Sfântul Nicolae” din cartierul Galata, la Muntele Athos, unde sprijină ridicarea unui paraclis și a unei trapeze la Mănăstirea „Sfântul Pavel” și dincolo de Prut, la Ismail, unde ridică Biserica „Sfântul Gheorghe”³³.

³⁰ M. Păcurariu, *Cultura în timpul lui Constantin...*, p. 329. Profesorul italian Mario Ruffini consideră că această bibliotecă era la vremea aceea cea mai mare din Europa răsăriteană, cuprinzând peste 2000 de cărți și manuscrise. Vezi: Mario Ruffini, *Biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino*, traducere de Dumitru D. Panaitescu și Titus Pârvulescu, Editura Minerva, București, 1973.

³¹ Pentru sprijinul acordat creștinismului răsăritean, vezi: I. Rămureanu, *Constantin Brâncoveanu – sprijinitor...*, pp. 923-929; T.G. Bulat, *Daniile lui Constantin Vodă Brâncoveanu pentru Orientul ortodox*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXII (1964), nr. 9-10, pp. 931-944; N. Iorga, *Domnii români Vasile Lupu, Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu în legătură cu patriarhia Alexandriei*, extras din *Academia Română – Memoriile secțiunii istorice*, seria III, tomul XIII, mem. 6.

³² Pentru ctitoriile brâncovenești din Oltenia, vezi: Aurelian Sacerdoțiu, *Constantin Brâncoveanu și ctitoriile sale din Oltenia*, în „Mitropolia Olteniei”, XVI (1964), nr. 9-10, pp. 708-727; T.G. Bulat, *Știri noi cu privire la fundațiunile brâncovenești oltene*, în „Mitropolia Olteniei”, XVI (1964), nr. 9-10, pp. 746-757.

³³ M. Păcurariu, *Sfinți daco-romani...*, pp. 293-295. Alături de ctitoriile lui Constantin Brâncoveanu, merită amintite și cele ale sftenicului martir Ianache Văcărescu. El

Atât bisericile, cât și construcțiile laice ridicate în această perioadă se disting prin arhitectura și decorațiunile lor. Valoarea acestor creații este inestimabilă, fiind recunoscută nu numai de istoricii de artă din țara noastră, ci și de cei străini³⁴, care văd în opera artistică a lui Brâncoveanu o întâlnire „a tot ceea ce Orientul și Occidentul aveau la acea vreme mai pregnant și mai atrăgător, peste toate acestea așezându-se însă amprenta personalității lui Brâncoveanu și a specificului poporului român”³⁵. Ele se încadrează într-un stil nou, stilul brâncovenesc, care combină elemente noi și îmbrățișează toate manifestările artistice, atât laice (palate, case domnești, conace), cât și religioase (construcții, pictură, sculptură, argintărie, broderie, manuscrise cu miniaturi, icoane, gravură, mobilier bisericesc), reprezentând „tipul cel mai apropiat și cel mai expresiv al sufletului românesc, realizat în peisajul naturii românești”³⁶.

Din profilul politico-cultural al lui Constantin Brâncoveanu prezentat până acum, se oglindește imaginea unui bun conducător și a unui diplomat de excepție, care cunoștea îndeajuns cultura vremii. El era preocupat nu atât de lupte și războaie, cât mai ales de răspândirea culturii în rândul populației, alcătuiind pentru aceasta un program cultural coerent, ce avea în centru dezvoltarea și sprijinirea unei rețele tipografice. Prin creațiile artistice ale epocii sale el arată lumii posibilitățile geniului poporului român, formând, prin asimilarea perfectă a influențelor străine, o artă națională cultă. Această atitudine a voievodului muntean a fost, fără îndoială, însuflețită de conștiința sa creștină care a luat forme concrete prin sprijinul consistent acordat Bisericii Ortodoxe din întreg Orientul creștin.

ridică biserici de mir la Văcărești și Nucet (jud. Dâmbovița) și reface mănăstirile din aceste localități, iar în București, împreună cu rudele sale, rezidește biserica cunoscută sub numele de Răzvan. Vezi: M. Păcurariu, *Sfântul Mucenic și Mărturisitor Ianache Văcărescu, sfetnicul prețios al domnitorului Brâncoveanu*, în „Ziarul Lumina”, 20 august 2010, <http://ziarullumina.ro/vietile-sfintilor/sfetnicul-pretios-al-domnitorului-brancoveanu> (accesat pe 22.05.2014).

³⁴ De pildă, pentru Charles Diehl frescele de la Mănăstirea Hurezi sunt „printre cele mai remarcabile pe care le-a produs arta românească; ele mărturisesc despre continuitatea artei bizantine și strălucirea pe care o dădu artelor Constantin Brâncoveanu”. Vezi: Gheorghe Popescu-Vâlcea, *Constantin Brâncoveanu – inițiator și protector al unui nou stil în arta românească: stilul brâncovenesc*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXII (1964), p. 900.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p. 904.

Pentru toate aceste motive, moartea lui e considerată ca o punte între două epoci distincte, ca început al unei perioade nefaste pentru țările române³⁷.

2. Mărturii ale contemporanilor despre moartea martirică a Brâncovenilor

Epoca lui Constantin Brâncoveanu s-a bucurat de o atenție deosebită în ochii contemporanilor, de care puțini domnitori din Evul Mediu românesc au avut parte³⁸. Așadar, avem la dispoziție documente provenite din medii variate și de o mare diversitate ce ne vorbesc despre toate aspectele epocii brâncovenești, dar și despre evenimentele ce au dus la sfârșitul tragic al Brâncovenilor. De aceea, în cele ce urmează vom urmări din mai multe perspective ilustrarea evenimentelor anului 1714, în cronicile românești și străine, în relatările martorilor oculari și în corespondența diplomatică.

2.1. Cronicile românești

Este surprinzătoare absența unei relatări despre sfârșitul Brâncovenilor în cronică de Radu Greceanu. Scrierea sa este redactată din perspectiva unui apropiat al domnitorului muntean, care, remarcându-se printr-o bună stăpânire a culturii clasice și prin traduceri în limba română, a fost ales de acesta pentru a scrie istoria domniei lui³⁹. Ea se încheie brusc, cu câteva săptămâni înainte de mazilirea lui Brâncoveanu, precizând că el a intrat „cu fericire în scaunul Bucureștilor” întorcându-se dintr-o călătorie la palatele sale de la Mogoșoaia și Potlogi⁴⁰. Este posibil ca el să fi avut parte de aceeași soartă

³⁷ A. Busuioceanu, *Constantin Brâncoveanu în viziunea...*, p. 10.

³⁸ *Ibidem*, p. 9.

³⁹ Aurora Ilieș, *Constantin Brâncoveanu și cronistica epocii sale*, în P. Cernovodeanu, F. Constantiniu (ed.), *Constantin Brâncoveanu...*, pp. 204-205. Deoarece relatările lui Radu Greceanu au în vedere mai ales rodnică activitate culturală și construcțiile realizate de voievodul muntean, ele trebuie completate cu alte izvoare, pentru a avea o imagine cât mai reală asupra epocii brâncovenești. Ele se completează foarte bine cu informațiile din *Cronica anonimă despre Brâncoveanu*, ce redau foarte bine aspectele politice și sociale ale epocii.

⁴⁰ Radu Greceanu, *Începătura istoriei vieții luminatului și preacreștinului domnului Țării Rumânești, Io Constandin Brâncoveanu Basarab voievod, dă când Dumnezeu cu domnia l-au încoronat, pentru vremile și întâmplările ce în pământul acesta în zilele Mării Sale s-au întâmplat*, în D.H. Mazilu (ed.), *Cronici brâncovenești...*, p. 210.

cu a celor apropiați voievodului, fiind îndepărtat din funcție și exilat, fapt pentru care nu a reușit să relateze despre ultimele zile ale Brâncovenilor.

Așadar, o primă mărturie despre care vom vorbi este cea cuprinsă în scrierea cunoscută mai bine sub denumirea de *Cronica anonimă despre Brâncoveanu*⁴¹. A. Ilieș consideră că numai cronica lui Radu Greceanu și această scriere anonimă sunt reprezentative pentru epoca lui Brâncoveanu, întrucât sunt singurele alcătuite în această epocă⁴². Autorul consemnează și apreciază faptele fără constrângere, reflectând atitudinea clasei boierești asupra domniei lui Brâncoveanu, iar în contrast cu relatările lui Radu Greceanu, care de multe ori trece sub tăcere ostilitatea unora față de voievod, el dă pe față lucrurile apărându-i pe Brâncoveni⁴³.

Autorul ne oferă una dintre cele mai detaliate descrieri ale trădării și prinderii voievodului muntean. Aceasta începe printr-o falsificare a pecetilor boierilor din Țara Românească ce au fost date spătarului Mihai Cantacuzino, unchi al domnitorului, care redactează mai multe plângeri. Ele sunt trimise lui Mihai Racoviță, care se afla la Istanbul, după ce în 1705 fusese depus din scaunul Moldovei din cauza legăturilor cu țarul Petru cel Mare⁴⁴.

Fiind ocupat cu pregătirile pentru nunta fiului său Radu, Constantin Brâncoveanu nu află nimic despre uneltirile care se puneau la cale, autorul *Cronicii anonime* precizând că în cazul unor vești referitoare la mazilirea sa, el s-ar fi refugiat la una dintre reședințele din afara țării. Așadar, sosirea turcilor în Țara Românească în Săptămâna Pătimirilor din anul 1714 îl surprinde pe voievod la București⁴⁵. Trimisul turcilor citește firmanul de mazilire, iar Brâncoveanu și familia sa sunt escortați, în vinerea Paștilor, spre Istanbul, unde vor fi închiși la închisoarea Edicule. În plus, turcii confiscă întreaga avere din Țara Românească a Brâncovenilor, lăcomia lor fiind fără margini, ei încălcând obiceiul turcesc atunci când le percheziționează

⁴¹ Despre paternitatea acestei scrieri s-au enunțat de-a lungul timpului mai multe ipoteze. Vezi: N. Cartoian, *Istoria literaturii române...*, pp. 256-260.

⁴² A. Ilieș, *Constantin Brâncoveanu și cronistica...*, p. 208.

⁴³ *Ibidem*, p. 212.

⁴⁴ *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 până la martie 1717 (Cronica anonimă despre Brâncoveanu, în continuare: Cronica anonimă...)*, în D.H. Mazilu (ed.), *Cronici brâncovenești...*, p. 297.

⁴⁵ *Cronica anonimă...*, pp. 297-298.

pe nurorile și doamna voievodului, pentru ca nu cumva să ascundă ceva din podoabele lor⁴⁶.

Cronicarul anonim îi numește pe Cantacuzini cu apelativul „seitânești” („fiii dracului”), exprimându-și dezaprobarea față de atitudinea lor, ei fiind considerați responsabili pentru cele întâmplate Brâncovenilor. Referindu-se la mazilire, el ține să precizeze că „prin acest fel de mulțămită s-au arătat Seitâneștii către Constantin Vodă pentru binele și cinstea ce le făcuse”, aceștia aflându-se în legătură cu trimișii sultanului, Mustafa aga și imbrihorul⁴⁷, pentru a-l pune domn pe Ștefan, fiul stolnicului Constantin Cantacuzino, care, din perspectiva autorului, s-a remarcat doar ca un „om nestatornic în cuvinte și în fapte și în jafuri fără cale și fără dreptate, atât cât n-au rămas episcop, egumen, călugăr, neguțător, boier, mari și mici, care să nu fie jăfuiți și prădați și mai ales pe oamenii lui Constantin Vodă i-au stins, măcar că de omorât nu i-au omorât pe nimeni, pentru că nici vremea nu i-a dat îndemână, fiind domnia lui și scurtă și fără temei de la Poartă, iar el lua tot glumind și râzând”⁴⁸.

După preluarea conducerii țării, Constantin Cantacuzino și fiul său ajuns domnitor folosesc toate mijloacele pentru a se asigura de sfârșitul familiei Brâncoveanu. De aceea, ei trimit la Istanbul doi boieri pentru a oferi bani funcționarilor turci, învinuindu-i pe Brâncoveni „întru atât cât să nu scape cu viață nici Constandin Vodă, nici feciorii lui, temându-se, când vor scăpa vreunii dintr-înșii cu viață și vreodată sortul și norocul îi va aduce la starea cea dintâi a lor...”⁴⁹. Aceste învinuiri, cărora li se alătură cele ale spătarului Mihai Cantacuzino și ale imbrihorului, au dus la moartea Brâncovenilor: „[...] că după multe cazne ce l-au căznit pe Constandin-vodă și pe feciorii lui, după ce au mers și imbrihorul de aici la Țarigrad, fiind plin de vorbele lui Ștefan-vodă, și ale tătâni-său, și ale unchi-său Mihai spătaru, și încă dăruit cu mulțime de bani, au îndemnat pe împăratul de i-au scos în zioa de Sântă Măriea mare, unde ședea împăratul la un foișor lângă mare, carele îl numesc turcii Iali-Kioșkiu, pe Constandin-vodă, și pe 4 feciori ai lui: Constandin, Ștefan, Radu, Matei și pe Văcărescul de le-au tăiat capetele”⁵⁰.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 299.

⁴⁷ Imbrihorul era un delegat al sultanului în Țările Române, între atribuțiile lui intrând și înscăunarea sau mazilirea domnitorilor.

⁴⁸ *Cronica anonimă...*, p. 299.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 300.

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 300-301.

Zbuciumul sufletesc și revolta cronicarului anonim față de atitudinea Cantacuzinilor, care transpar din relatările sale, sunt pe deplin justificate dacă luăm în considerare o afirmație a lui Constantin Brâncoveanu, referitoare la faptul că el îl numea „tată” pe unchiul său, stolnicul Constantin: „Că eu tată n-am pomenit, de vreme ce am rămas mic de tată, fără cât pe dumnealui tata Constandin l-am cunoscut părinte în locul tătâne-mieu”⁵¹. Acestei afirmații a voievodului îi putem adăuga și uimirea care i-a cuprins deopotrivă pe români și străini, care auzind despre cele petrecute nu înțelegeau cum tocmai „acei ce au văzut bine, cinste, milă de la Constandin-vodă și multă bogăție cât era îndestulați de toate, aceia au fost vrăjmașii cei mai mari”⁵².

Pentru autorul cronicii este clar că faptele acestea nu au scăpat din vedere Providenței divine. De aceea, încă din ziua martiriului Brâncovenilor, Dumnezeu trimite semne în familia noului voievod, soția sa, aflată la slujba de ziua Adormirii Maicii Domnului în Biserica Dintr-un lemn, fiind lovită de „îndrăcire cât s-au spăriiat toți câți era acolo cu dânsa și să mira ce să-i facă”⁵³. Acest semn divin nu a fost înțeles de Ștefan Cantacuzino, care le acuză de vrăjitorie pe călugărițele de acolo, ordonând pedeapsa capitală prin spânzurare pentru două dintre ele, iar pentru alta închisoare. Pentru că acest semn nu a dus la mărturisirea păcatului săvârșit de Cantacuzini și la pocăință, ei au avut parte de un sfârșit crunt, după doi ani de domnie sultanul hotărând mazilirea lui Ștefan Cantacuzino, iar în scurt timp decapitarea sa și a stolnicului Constantin⁵⁴.

Alte două scrieri care cuprind și relatarea ultimelor zile ale domnitorului muntean aparțin lui Radu Popescu⁵⁵ și Ion Neculce, cronicari care povestesc despre epoca lui Brâncoveanu după încheierea

⁵¹ *Ibidem*, p. 301.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, p. 302.

⁵⁴ *Ibidem*, pp. 305-306.

⁵⁵ Lucrarea atribuită lui Radu Popescu este *Istoriile domnilor Țării Românești*. Trebuie menționat că asupra paternității acestei lucrări au existat încă de la începutul sec. al XX-lea mai multe ipoteze, dar cel mai probabil aceasta îi aparține celui menționat ca autor. După N. Cartoian (vezi: N. Cartoian, *Istoria literaturii române...*, pp. 247-248.), lucrarea a circulat, în două compilații, una munteană, întocmită din porunca lui Nicolae Mavrocordat și alta îmbinată cu cronicile moldovenești privitoare la domnia aceluiași domnitor. Prin circulația acestora în Țările

ei, fiind interesați de a scoate insistent la lumină nereușitele domnului muntean, fără a recunoaște însă meritele sale⁵⁶. Atitudinea lui Radu Popescu poate fi înțeleasă prin faptul că Brâncoveanu îl ținea departe de curtea domnească, atât datorită originilor sale, el aparținând familiei Bălenilor, ostilă Cantacuzinilor și lui Brâncoveanu⁵⁷, cât și din cauza unui complot împotriva voievodului la care participase⁵⁸. În ce-l privește pe Ion Neculce, acesta era văr de-al doilea cu domnitorul, fiind nemulțumit de amestecul lui în politica Moldovei. El se inspiră în descrierea sa din cronica lui Radu Popescu⁵⁹.

Deși în linii mari descrierile lui Radu Popescu referitoare la sfârșitul Brâncovenilor se aseamănă în privința conținutului cu relatările *Cronicii anonime despre Brâncoveanu*, modul în care povestește evenimentele este diferit. El nu pare să fie afectat în vreun fel de mazierea și moartea Brâncovenilor, ci mai degrabă „parcă își simte sufletul ușurat” (N. Cartoian)⁶⁰. Cu toate acestea, trebuie remarcate cele două cuvântări, una adresată boierilor și noului domn, iar alta fiilor săi, înaintea martiriului.

Prima dintre ele începe printr-o muștrare a Cantacuzinilor pentru trădarea lor, pentru ca apoi, să se adreseze lui Ștefan Cantacuzino

Române astăzi ne-au rămas mai multe versiuni inegale în ce privește conținutul, deoarece de-a lungul timpului ele au suferit trunchieri și chiar interpolări. Astfel, dispunem de cronica lui Radu Popescu sub alte două redacții diferite, și anume: *Cronica Bălăcenilor* (ms. 537 din Biblioteca Academiei) și *Cronica de la Cluj* (ms. 436 din Biblioteca Academiei). Ne interesează în mod deosebit prima dintre ele, deoarece cuprinde unele adaosuri interesante, precum cuvintele lui Brâncoveanu la plecarea spre Istanbul adresate lui Ștefan Cantacuzino și boierilor și cuvântarea ținută fiilor săi înainte de executare. Dacă C.C. Giurescu consideră aceste pasaje „adaosuri originale”, pentru D.H. Mazilu ele sunt discursuri care se aflau „în circulație” într-o formă deja constituită, ce au fost la un moment dat inserate la textul cronicii. Vezi: C.C. Giurescu, *Contribuții la studiul Cronicelor muntene*, București, 1906, pp. 110-119; *Cronicari munteni*, selecția textelor, studiu introductiv, note, comentarii și glosar de D.H. Mazilu, Editura Univers Enciclopedic, București, 2004, p. 931, n. 2. În demersul nostru vom folosi textul din *Martiriul Sfinților Brâncoveni*, sub numele de *Cronica Bălăcenilor*, care conține și discursurile menționate, deoarece, deși dezvoltate mai târziu, ele au la bază un nucleu adevărat.

⁵⁶ A. Ilieș, *Constantin Brâncoveanu și cronistica...*, p. 213.

⁵⁷ D.H. Mazilu, „Postfață”, în D.H. Mazilu (ed.), *Cronici brâncovenești...*, p. 307.

⁵⁸ N. Cartoian, *Istoria literaturii române...*, p. 248.

⁵⁹ A. Ilieș, *Constantin Brâncoveanu și cronistica...*, p. 213.

⁶⁰ N. Cartoian, *Istoria literaturii române...*, p. 248.

și boierilor în următoarele cuvinte: „De ți-au fost de domnie, pentru ce nu mi-ai spus mie? Și eu ți-o aș fi dat cu pace; numai vieții mele să fi părținit; sau de ți-am făcut vreo strâmbătate, să-mi fi spus, și de nu ți-aș fi făcut dreptate, apoi să mă fi pierit [...]. Fiți sănătoși toți boierii țării, slujitori și toți oamenii, fii sănătoasă țară, că mai mult eu nu vă voi vedea, că iată am căzut în mâinile urătorilor de Dumnezeu agareni! Iertați toți, iertați, ca Dumnezeu să vă ierte! Și de mine încă fiți iertați! Aduceți-vă aminte în rugăciunile voastre că sângele și neamul vostru și stăpânul vostru eu am fost!”⁶¹.

Aflându-se în fața gădelui, după propunerea sultanului de a trece la islam pentru salvarea vieții, Brâncoveanu le adresează fiilor săi cuprinși probabil de îndoială și frică următoarele cuvinte: „Fiii mei, fiii mei! Iată toate avuțiile și orice alta am pierdut. Să nu ne pierdem încă și sufletele! Stați tare, bărbătește, dragii mei, și nu băgați seamă de moarte; priviți la Hristos Mântuitorul nostru, câte a răbdat pentru noi și cu ce moarte de ocară a murit! Credeți tare în aceasta și nu vă mișcați, nici vă clătiți din credința pravoslavnică pentru viața și lumea aceasta! Aduceți-vă aminte de Sfântul Pavel, ce zice: că nici sabie, nici îmbulzeală, nici moarte, nici alta orice nu-l va despărți de Hristos, că nu sunt vrednice muncile și nevoile aceste de aici spre mărirea ceea ce o va da Hristos. Acum dară, o dulcii mei fii, cu sângele nostru să spălăm păcatele noastre”⁶².

În finalul relatărilor sale cu privire la Brâncoveanu și fiii săi, Radu Popescu spune că întâi au fost decapitați fiii, începând cu cel mai mic, după care a urmat voievodul. Trupurile lor au fost aruncate în mare, creștinii luându-le și îngropându-le la Patriarhie⁶³.

Pentru Ion Neculce, situația în care a ajuns Constantin Brâncoveanu se datorează faptului că, după o lungă perioadă de sprijin, „s-au mâniat Dumnezeu pre dânsul” și „nu a mai vrut să-l rabde”. Croni-carul face și unele presupuneri, pentru el această pedeapsă datorându-se, atât implicării voievodului în politica Moldovei, unde „tot schimba Domnii adese și-l blăstăma toată țara”, cât și faptului de a-l fi trădat pe țarul rus, care ar fi dus la vărsare de sânge creștin, acesta numindu-l pe voievodul muntean „Iuda Brâncoveanul”⁶⁴. Neculce

⁶¹ *Cronica Bălăcenilor*, în L.S. Desartovici (ed.), *Martiriul Sfinților Brâncoveni*, ediția a III-a rev., Editura Sophia, București, 2014, p. 277.

⁶² *Ibidem*, p. 279.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, în D.H. Mazilu (ed.), *Cronici brâncovenesti*, p. 350.

aduce și alte informații la cele relatate deja despre soarta Brâncovenilor, spunând că odată ajuns la Istanbul, pe lângă acuzele aduse de familia Cantacuzinilor au început „pre Brâncoveanu Vodă și solii moschicești [moscoviți] a-l pârî, și Șvedul [suedezul], și de toate părțile”⁶⁵.

Informații inedite cu privire la moartea lui Constantin Brâncoveanu întâlnim și în *Cronica moldovenească a lui pseudo-Muste*, mai ales cu privire la rolul domnitorului Mihai Racoviță în mazilirea acestuia, autorul arătând și frica adversarilor de a nu fi blocați printr-o posibilă revoltă a boierilor și a populației⁶⁶.

Autorul își începe relatarea despre sfârșitul Brâncovenilor prin menționarea lui Ali Pașa, noul mare vizir, recunoscut în epocă pentru cruzimea sa, de care „se cutremurau toți Pașii, și tot răsăritul [...] de morți ce făcea”⁶⁷, care ia legătura cu Mihai Racoviță și îi propune să îl ajute la înlăturarea voievodului muntean. Fostul domnitor al Moldovei acceptă și, cunoscând relațiile tensionate dintre Brâncoveanu și Cantacuzini din ultimii ani, ia legătura cu spătarul Mihai Cantacuzino pe care îl anunță că „mazilirea domnului este gata”, având nevoie de asigurări că aceasta nu va stârni în țară vreo revoltă. Spătarul îl asigură că totul se va realiza în deplină siguranță, iar Mihai Racoviță își asumă răspunderea în fața vizirului pentru reușita acestei acțiuni, în caz contrar el fiind condamnat la moarte⁶⁸.

Cronicarul este contrariat de atitudinea lui Mihai Racoviță și vede aici o răzbunare a acestuia, cauzată de uneltirile lui Constantin Brâncoveanu împotriva sa. Ea este „agoniseala zavistiei”, „[...] că aceste toate de nu s-ar fi acolit Constantin Vodă Brâncoveanu, domnul Muntenesc de Mihai Vodă, nu s-ar fi făcut nici Mihai Vodă vrăjmaș asupra lui Constantin Vodă Brâncoveanu; însă aici s-au plinit cuvântul Proorocului David care zice: «săpat-au groapă și au căzut într-însa».

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ A. Ilieș, *Constantin Brâncoveanu și cronistica...*, pp. 215-216.

⁶⁷ Nicolae Muste, *Letopisețul țării Moldovei de la domnia lui Istrati Dabija voievod până la a treia domnie a lui Mihai Racoviță voievod (1662-1729)*, în L.S. Desartovici (ed.), *Martiriul Sfinților Brâncoveni...*, p. 284. Textul referitor la sfârșitul Brâncovenilor este reprodus de editor după: Mihail Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, tomul III, București, 1874, pp. 53-57.

⁶⁸ N. Muste, *Letopisețul țării Moldovei...*, p. 285.

Că cele ce gătea domnul Muntenesc lui Mihai Vodă, toate asupra lui au venit încă și mai cu asupra⁶⁹.

Mihai Vodă obținuse de la marele vizir domnia Țării Românești și de aceea trimite împreună cu imbrihorul pe doi oameni ai săi, care însă n-au reușit să obțină acordul boierilor, în special al Cantacuzinilor, fiind ales „Ștefan Spătarul, feciorul lui Constantin Cantacuzino Stolnicul”. Trebuie menționată ipocrizia noului voievod consemnată de autor, care după învestire merge și îi sărută mâna vărului său, Constantin Brâncoveanu⁷⁰. La finalul relatării despre perioada lui Brâncoveanu, *Cronica moldovenească a lui pseudo-Muste* prezintă martiriul Brâncovenilor, început cu cei patru fii, dintre care unul „văzând pierderea fraților, au fost zicând că se va turci”. Pe acesta l-a înfruntat „tată-său cu cuvântul zicându-i: «Mai bine să moară în legea Creștinească, decât să se facă păgân turc»⁷¹. Din relatarea martiriului lipsește menționarea uciderii sfințicului Ianache Văcărescu.

Relatări despre moartea Brâncovenilor ne mai oferă *Cronica lui Axinte Uricariul* și *Cronica Ghiculeștilor*. Primul scrie cronica oficială despre a doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat în Moldova, lucrare ce servește ca sursă de inspirație pentru autorul Cronicii Ghiculeștilor, probabil un boier moldovean⁷².

Scrierile acestea prezintă succint evenimentele legate de mazi-lirea și moartea Brâncovenilor. Ca element de noutate, *Cronica lui Axinte Uricariul* menționează că, după spusele unora, voievodul muntean a fost supus torturilor pentru a destăinui unde și-a ascuns averile, iar la episodul uciderii spune că mai întâi au fost decapitați fiii domnitorului „începând de la cel mai mare, și pe rând până la cel mai mic”, menționându-l apoi pe boierul „ce-l chema Ienachi Văcărescul vel Paharnic”, după care „au tăiat și pe bătrânul Basarab Vodă”⁷³. Din *Cronica Ghiculeștilor* reținem faptul că hotărârea sultanului de a-l

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 286.

⁷¹ *Ibidem*, p. 287.

⁷² L.S. Desartovici (ed.), *Martiriul Sfinților Brâncoveni*, p. 289, n. 1.

⁷³ Axinte Uricariul, *A doua domnie a lui Nicolae Alexandru Mavrocordat în Moldova*, în L.S. Desartovici (ed.), *Martiriul Sfinților Brâncoveni...*, p. 282. Relatarea despre sfârșitul Brâncovenilor este reprodusă de editor după: M. Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopisețele...*, tomul II, București, 1874, pp. 162-163.

mazili pe Brâncoveanu era luată de mult timp, fiind determinată „mai cu seamă de zvonul despre marile avuții pe care le avea”⁷⁴.

2.2. Cronicile străine și relatările martorilor oculari

Dintre scrierile străine, o primă mărturie ce trebuie amintită datorită complexității și obiectivității ei este cea a secretarului lui Constantin Brâncoveanu pentru limbile europene, Anton Maria Del Chiaro, care publică în anul 1718 la Veneția, monografia *Revoluțiile Valahiei*, în care prezintă istoria răsturnărilor violente ale domnilor din Țara Românească. Autenticitatea acestor relatări nu poate fi pusă la îndoială, deoarece prin funcția pe care o ocupa, Del Chiaro avea acces la numeroase surse de informare și chiar el însuși întărește afirmațiile sale spunând că ceea ce a notat i-a fost povestit „de către persoane vrednice de încredere”. Obiectivitatea scrierii sale este confirmată și de relația bună pe care a avut-o atât cu familia Cantacuzinilor, cât și cu domnitorii Ștefan Cantacuzino și Nicolae Mavrocordat care i-au urmat lui Brâncoveanu în scaunul Țării Românești⁷⁵.

Înainte de a vorbi despre mazilirea și moartea Brâncovenilor, Del Chiaro consemnează capetele de acuzare trimise către Poartă de cei care îl trădaseră pe voievodul muntean. Dacă unele dintre ele, precum bogățiile pe care le acumulase domnitorul și faptul că o lungă perioadă din an locuia la Târgoviște, de unde putea foarte ușor fugi în Transilvania, erau cunoscute bine de Înalta Poartă, altele precum corespondența cu marile puteri creștine, primirea titlului de „Print al Sfântului Imperiu Roman”, cumpărarea de moșii în Transilvania, depunerea unor mari sume de bani la Viena și Veneția, baterea de monede cu chipul său, sprijinirea lui Toma Cantacuzino în 1711 și procurarea de obiecte pe care „însuși Marele Sultan nu le posedă”, deși cunoscute în anumite cercuri ale capitalei Imperiului Otoman, erau trecute cu vederea prin darurile consistente oferite funcționarilor de către domnitor⁷⁶. El încheie enumerarea lor spunând că „acestea

⁷⁴ *Cronica Ghiculeștilor*, în L.S. Desartovici (ed.), *Martiriul Sfinților Brâncoveni...*, p. 289. Relatarea despre sfârșitul Brâncovenilor este reprodușă de editor după: *Cronica Ghiculeștilor – istoria Moldovei între anii 1695-1754*, traducere de Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran, Editura Academiei, București, 1965, pp. 178-181.

⁷⁵ Arhim. Mihail Stanciu, „Studiu introductiv”, în Anton Maria Del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, Editura Basilica, București, 2012, pp. 8-9.

au fost principalele capete de acuzare trimise Porții cu scopul de a extermina, împreună cu familia sa, pe unul din cei mai buni domni ce a avut Valahia”⁷⁷.

Spre deosebire de toate izvoarele prezentate până acum, Del Chiaro menționează dintru început că Brâncoveanu află printr-o scrisoare primită de la un grec că turcii stabiliseră mazilirea sa. El citește scrisoarea în prezența câtorva boieri, între care „unul care muri decapitat sub ochii Voievodului” (probabil sfetnicul Ianache Văcărescu), îi întărise convingerea că nu trebuie să dea crezare acestei știri, mai ales că agenții munteni din Istanbul nu-i oferiseră vreo confirmare. Cu toate acestea, marți seara în Săptămâna Pătimirilor, Mustafa Aga, trimis al vizirului și „unul din cei mai vechi amici ai lui Brâncoveanu, ales anume de marele vizir pentru ca sosirea sa să nu-l înspăimânte pe Domnitor” ajunge la București, iar a doua zi citește în fața voievodului și a boierilor firmanul de mazilire⁷⁸. De frica unei revolte, dușmanii lui Brâncoveanu răspândesc în capitală acuzele pe care turcii își motivau decizia, iar pentru a înfricoșa populația lansează știrea că „un corp de 12.000 turci stă gata de marș pentru a trece țara prin foc și sabie, în cazul unei încercări de rebeliune”⁷⁹. În scurt timp este ales voievod Ștefan Cantacuzino, care va merge la Brâncoveanu, spunându-i cu ipocrizie că a fost ales fără voia sa. Acestuia, cu puțin timp înainte de plecarea spre Istanbul, Constantin Brâncoveanu îi adresează următoarele cuvinte: „Finule Ștefan, dacă aceste nenorociri sunt de la Dumnezeu pentru păcatele mele, facă-se voia Lui. Dacă însă sunt fructul răutății omenești, pentru pieirea mea, Dumnezeu să ierte pe dușmanii mei, dar păzească-se de mâna teribilă și răsbunătoare a judecății divine”⁸⁰.

Ajunși în capitală, Brâncovenii sunt închiși, iar imbrihorul va ordona supunerea domnului muntean și a fiului cel mai mare la „grele torturi, pentru a zmulge mărturisirea averii lor”. După un timp, ei sunt scoși din închisoare pentru a fi decapitați în prezența sultanului, iar înaintea acestui moment Brâncoveanu își încurajează fiii prin următoarele cuvinte: „Fiii mei, fiți curajoși, am pierdut tot ce am avut

⁷⁶ *Ibidem*, pp. 128-129.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 130.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 132.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 134.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 136.

în ceastă lume. Cel puțin, să salvăm sufletele noastre și să ne spălăm păcatele cu sângele nostru”⁸¹. Del Chiaro spune că primul decapitat a fost sftenicul Ianache, după care au urmat fiul cel mai mic Matei, apoi Radu, Ștefan și Constantin, iar în final „nenorocitul Voievod, părintele lor, care a fost spectator la această cruzime și barbarie”. După această tragedie, care i-a revoltat prin nedreptatea ei chiar și pe turci, capetele celor uciși au fost purtate prin oraș pe sulite, iar cadavrele au fost aruncate în mare, câțiva creștini adunându-le și îngropându-le în Mănăstirea Halchi de lângă Istanbul⁸².

Un alt cronicar străin care consemnează despre ultimele zile ale Brâncovenilor este Mitrofan Gregoras, învățat cleric grec, ce trăise o perioadă în Țara Românească. Aici el ocupase funcția de corector pentru cărțile grecești ce urmau să fie tipărite la București, redactând și o cronică pentru perioada 1714-1716, din care se remarcă obediența lui față de politica fraților Ioan și Nicolae Mavrocordat⁸³. Pentru el, invidia care îi stăpânea pe românii din Țara Românească este cea care a dus la moartea Brâncovenilor. El face mai întâi o radiografie morală a muntenilor, spunând că sunt stăpâniți de nelegiuiri care îndepărtează pe om de Dumnezeu, precum beție, desfrâu și lăcomie și au ajuns chiar „la culmea răutăților, la invidia care este pricina omorului”⁸⁴. În consecință, Dumnezeu îi pedepsește prin „tăierea nedreaptă a evlaviosului Constantin Basarab”, pentru ca la scurt timp să aibă loc și „tăierea trădătorilor acestui preablând domn și a copiilor lui”⁸⁵, trădători care cu siguranță nu sunt alții decât noul voievod Ștefan Cantacuzino și tatăl său, stolnicul Constantin. În finalul relației sale despre sfârșitul Brâncovenilor, Mitrofan Gregoras spune că Doamna, ginerii săi, o fiică Bălașa, precum și soția fiului ei Constantin împreună cu copilul ei „au fost osândiți la confiscarea bunurilor și la surghiun”⁸⁶.

Informații lapidare despre moartea Brâncovenilor ne mai oferă o scriere a lui Atanasie Comnen Ipsilanti și lucrarea *Istoria oștirii ce*

⁸¹ *Ibidem*, p. 139.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ L.S. Desartovici (ed.), *Martiriul Sfinților Brâncoveni...*, p. 256, n. 1. Textul referitor la sorta Brâncovenilor este preluat de editor din: Demostene Russo, *Studii greco-române*, tom II, București, 1939, pp. 440-443.

⁸⁴ M. Gregoras, *Cronica Țării Românești...*, p. 256.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 257.

⁸⁶ *Ibidem*.

s-au făcut asupra Moreii la anul 7223. Prima scriere ne prezintă succint personalitatea lui Constantin Brâncoveanu, despre ultimele clipe ale sale precizând doar că „fu trădat de neamurile lui și, după ce a fost mazilit [...] fu ucis cu toți patru feciorii lui”⁸⁷. Cea de-a doua, este o cronică a campaniei militare turcești în Moreea, din anul 1715. După părerea lui N. Iorga, această lucrare a fost scrisă de Constantin Diichiti (din Crit), un vătaf de aprozi de pe vremea lui Brâncoveanu, după cum îl prezintă Radu Popescu, care a colaborat cu Cantacuzinii pentru mazierea voievodului, ducând sultanului mărturiile lor prin care îl asigurau că Brâncoveanu nu va scăpa. El nu aduce nimic nou la cele menționate până acum, contribuția sa fiind relevantă mai ales pentru că arată ce s-a întâmplat cu banii lui Brâncoveanu de puși la San Marco în Veneția⁸⁸.

De o mare importanță în rândul izvoarelor cu privire la martiriul Brâncovenilor sunt cele provenite de la martorii oculari ai dramaticului eveniment. Așadar vom vorbi mai întâi despre relatările lui Aubry de la Motraye și Francisc Gosciecki, iar apoi despre mărturia francezilor Des Alleurs și Mignot și a venețianului Andrea Memmo.

Aubry de la Motraye este un călător francez, care petrece peste douăzeci și cinci de ani din viața sa călătorind prin Europa, Asia și Africa, traversând și Țările Române, despre care oferă amănunte importante. În august 1714, el se afla la Istanbul în slujba regelui Suediei Carol al XII-lea și ia parte la martiriul Brâncovenilor, pe care îl consemnează concis⁸⁹. El spune că sultanul poruncește executarea acestora, ceea ce s-a și realizat, sub ochii lui, „în mai puțin de un sfert de ceas”. Gâdele îi pune în genunchi și le permite să facă o scurtă rugăciune, după care sunt tăiate capetele clucerului (sfetnicul Ianache), ginerelui⁹⁰ și al fiului mai mare, oprindu-se însă în fața celui mai mic care „ceru să i se cruțe viața, primind în schimb

⁸⁷ Atanasie Comnen Ipsilanti, *Scrieri bisericești și politice în douăsprezece părți. Partea a douăsprezecea și cea din urmă*, traducere de G. Murnu, în A. Papadopoulos-Kerameus (ed.), *Scrieri și documente grecești privitoare la istoria românilor din anii 1592-1837*, traducere de G. Muraru și C. Litzica, București, 1914, pp. 158.

⁸⁸ Vezi: Constantin Diichiti, *Istoria oștirii ce s-au făcut asupra Moreii la anul 7223*, în L.S. Desartovici (ed.), *Martiriul Sfinților Brâncoveni...*, pp. 258-262.

⁸⁹ Maria Holban (ed.), *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 512.

⁹⁰ De fapt este vorba despre unul dintre fiii lui Brâncoveanu.

să se facă musulman⁹¹. Văzând aceasta, domnitorul îl întărește, iar fiul, plin de curaj, acceptă situația și îi spune gădelui: „Vreau să mor creștin, lovește”. După aceea este decapitat și voievodul, trupurile tuturor fiind aruncate în mare, iar capetele expuse „în fața porții celei mari a seraiului și au rămas acolo timp de trei zile”⁹².

Francisc Gosciecki, preot iezuit care l-a însoțit între 1712-1714 pe un sol al Poloniei la Istanbul, în calitate de capelan, este și el martor la decapitarea lui Brâncoveanu și a fiilor săi, pe care o descrie pe larg cu multă implicare. El spune că Brâncoveanu a fost ținut la închisoarea Edicule, unde a fost chinuit pentru a-și mărturisi averea, iar după mult timp este dus împreună cu fiii săi „într-o piață lângă serai, în fața Galatei, unde se face de obicei execuția oamenilor de seamă”. Acolo era prezent și sultanul Ahmed al III-lea, iar piața era înconjurată de ieniceri, pentru că o mare mulțime venise să vadă „sângerosul supliciu”⁹³. Gosciecki se distinge prin consemnarea cuvintelor fiului mai mic al domnitorului, care nu reușea să înțeleagă de ce trebuie să moară el pentru o greșeală ce nu o făcuse: „La vârsta mea pot eu avea o vină așa de mare, care să merite o moarte așa de crudă? Dacă vina e numai a părinților mei, de ce mă pedepsiți pe mine, mare sultan? Nu eu, ci alții au fost acei care m-au adus aici și care au fost împotriva ta. [...] Dă-mi voie să-mi trăiesc tinerețea, vei vedea cu câtă credință îți voi sluji. Dacă pe mine creștin mă vei slobozi cu iertarea ta, mă voi face musulman, dacă de asta ține iertarea mea. Vreau mai bine să mor musulman, decât să mor nevinovat, plătind greșelile părintești cu o pedeapsă atât de gravă”⁹⁴.

Auzind aceste cuvinte, Constantin Brâncoveanu, deși „evlavia se lupta în el cu dragostea părintească”, nu a ezitat să răspundă, spunând că nu a existat nimeni în familia sa care să își piardă credința, iar „nenorocitul acesta, deși e fiul meu să-și plătească capul cu sângele său dacă și-a pierdut cinstea prin prostia sa”⁹⁵.

O variantă diferită față de aceste mărturii ne oferă francezii Des Alleurs și Mignot și venețianul Andrea Memmo. Mai întâi ei insistă asupra faptului că Brâncovenilor le-a fost propusă salvarea vieții

⁹¹ M. Holban (ed.), *Călători străini despre...*, p. 528.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ *Ibidem*, pp. 598-599.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 599.

⁹⁵ *Ibidem*.

cu condiția trecerii la islam, perspectivă refuzată cu tărie de Brâncoveni, pentru ca mai apoi să ne arate că fiul cel mai mic a strigat, sub teroarea morții, că vrea să se facă musulman. În ciuda acestei mărturisiri, sultanul nu îl lasă în viață pe motiv că alegerea fusese făcută de teama morții, iar nu din convingere. Mignot adaugă, în plus față de Des Alleurs, că sultanul a poruncit ca noul musulman să fie decapitat⁹⁶. Pentru Oana M. Popescu, diferența dintre mărturiile acestea și cele prezentate mai sus vine din faptul că „accentul relatării a căzut pe încercarea de abjurare în sine, care a și adus o întârziere a execuției, nepunându-se valoare pe răspunsul domnului la aceasta, ci doar pe nesiguranța fiului cel mic, care a făcut o notă discordantă față de comportamentul demn al fraților săi”⁹⁷.

2.3. Canon de rugăciune în cinstea Brâncovenilor, alcătuit de un contemporan

În finalul mărturiilor despre ultimele zile din viața Brâncovenilor, este de o mare importanță să amintim că refuzul față de propunerea sultanului de convertire la islam și acceptarea sentinței, nu a fost considerat de către aceștia doar o atitudine demnă, care de altfel se cuvenea unor personalități de cel mai înalt rang, ci a avut la bază o înțelegere creștină asupra vieții, văzută ca trecere a omului spre o altă realitate, pentru care lumea de aici nu este decât prilej de iubire a aproapei și slujire a lui Dumnezeu în vederea comuniunii cu Acesta. Această atitudine asupra vieții, care face din moartea Brâncovenilor, moarte de martiri, reiese clar din textele prezentate până acum, dar ea mai este confirmată și prin alcătuirea unui canon în cinstea lor, la scurt timp după dramaticul eveniment, de către Calinic al Heracleei.

Autorul canonului fusese profesor și ucenic al lui Alexandru Mavrocordat la Școala Patriarhiei de Constantinopol, fiind ales în anul 1711 mitropolit de Filipopole (Plovdiv, Bulgaria), iar în 1715 mitropolit al Heracleei. Petre Năsturel, cel care a scris pentru prima dată despre acest canon, spune că a fost alcătuit cândva între 15 august 1714 și anul 1726, iar despre Calinic precizează că era probabil printre martorii oculari ai execuției și alcătuiește canonul pentru că îi

⁹⁶ Oana-Mădălina Popescu, *Mărturii despre Sfântul Constantin Brâncoveanu*, în „Teologie și viață”, nr. 5-8, 2012, p. 137.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 138.

cinstea deja pe Brâncoveni în sufletul lui ca pe niște martiri, dar se gândea și la o viitoare sărbătorire a lor în cultul Bisericii⁹⁸.

Din canonul alcătuit de mitropolitul Calinic se mai păstrează însă doar patru tropare pe care le vom reda în cele ce urmează: „Iubitorilor de mucenici ai lui Hristos, să ne ospătăm săltând întru cântări și veselindu-ne întru bucurii, căci luminată pomenire de mucenici stă astăzi. S-a aprins astăzi pentru iubitorii de praznice un sfeșnic cu cinci lumânări, ce-i luminează pe credincioși, și sărbătoare cu cinci raze de lumină, al lui Brâncoveanu cel vestit împreună cu fiii lui. Lăudați să fie Dincă și Ștefan și pe urmă Matei, împreună cu Răducanu, cei de neam dintre Misieni, jertfă sfântă și evlavioasă din fața meterezilor acestora. Ca niște miei au fost înjunghiați de mâna călailor, viteji biruitori ai lui Hristos și inimoși mucenici, împreună cu însuși al lor tată, jertfiți fiind pentru Hristos și pentru a lui Maică”⁹⁹.

Din cuprinsul acestora vedem limpede că mitropolitul îi consideră pe Brâncoveni mucenici, iar deși dintr-o eroare sunt menționate numai cinci persoane, lipsă întâlnită și în relatările altor martori oculari, trebuie să îl alăturăm acestora și pe sfetnicul Ianache Văcărescu.

3. Martiriul Sfinților Brâncoveni în conștiința populară a românilor

Martiriul Sfinților Brâncoveni nu a rămas consemnat doar în scrierile cronicarilor și ale martorilor oculari, ci a străbătut întreaga Europă, fiind redat cu groază în presa timpului. În plus, el i-a șocat chiar și pe turci, care, după cum îi scria Des Alleurs lui Ludovic al XIV-lea al Franței, s-au scandalizat de cruzimea acestei acțiuni¹⁰⁰. Așadar, vestea destinului tragic al Brâncovenilor nu putea rămâne departe nici de sufletele românilor, ea „intrând de mult în conștiința populară”¹⁰¹, fiind însușită și prelucrată de aceștia în creații lirice, epice și dramatice. Ele arată prețuirea pe care românii au avut-o față de Constantin Brâncoveanu pentru perioada de liniște și de edificare spirituală pe care le-a oferit-o prin inteligența politicii sale și prin dragostea sa față de Biserică și cultură.

⁹⁸ Petre Năsturel, *O mărturie grecească despre mucenicia lui Vodă Brâncoveanu*, în L.S. Desartovici (ed.), *Martiriul Sfinților Brâncoveni...*, p. 380.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 380.

¹⁰⁰ N. Cartoian, *Istoria literaturii române...*, p. 262.

¹⁰¹ † Bartolomeu Anania, *Cerurile Oltului*, ediția a II-a, Editura Pro, București, 1998, p. 100.

3.1. Balade și cântece inspirate de moartea martirică a Brâncovenilor

Una dintre creațiile populare inspirate de moartea Brâncovenilor este *Istoria lui Constandin vodă Brâncoveanu*, o cronică ritmată care, prin valoarea ei, ocupă locul cel mai înalt între scrierile de acest fel consacrate uciderii domnilor, fiind însușită de popor și prelucrată de-a lungul timpului în mai multe forme¹⁰². Ea povestește mazilirea, confruntarea cu Șerban Cantacuzino, drumul spre Istanbul, torturile și martiriul lui Brâncoveanu și al fiilor săi, din stilul relatării fiind evident că a fost alcătuită de un cronicar mărunt, din popor, ea neavând o valoare literară deosebită, întrucât „fiorul tragediei nu a găsit în sufletul cărturarului anonim flacăra căldurii emotive și mijloacele de expresie adecvate, care să transfigureze materia istorică în materie de artă” (N. Cartoian)¹⁰³.

Deși ediția princeps a cronicii versificate s-a pierdut, textul a fost intens copiat, după cum o dovedesc manuscrisele existente. În ce privește conținutul lor, ele nu se deosebesc esențial, singurele diferențe fiind câteva inversiuni în succesiunea versurilor și utilizarea unor cuvinte mai potrivite pentru rimă și măsură. Acest fapt i-a determinat pe cercetători să conteste prezența mai multor redacții ale cronicii, ei fiind siguri de existența unei singure variante, transmisă prin copiere, alcătuită anterior anului 1730, dar după 7 iunie 1716, data la care a fost executat Ștefan Cantacuzino¹⁰⁴.

Această cronică ritmată a fost așezată și pe note muzicale, circulând în rândul poporului sub denumirea de *Cântecul lui Constantin Vodă cel Bătrân*, de unde a ajuns să fie interpretată la praznicul Nașterii Domnului, în ciclul colindelor cu steaua. Melodia a fost consemnată de către Anton Pann în colecția *Cântece de stea*, păstrându-se până astăzi, deși într-o formă prescurtată, în repertoriul colindelor românești. Forma primară a cântecului a circulat în toate provinciile românești, inclusiv în Basarabia și Transilvania, în privința celei din urmă existând dovezi clare că era copiat, un asemenea manuscris fiind realizat în jurul anului 1818, la Diosig, prin părțile Beiușului,

¹⁰² Dan Simionescu, *Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVII-XVIII)*, Editura Academiei, București, 1967, p. 55.

¹⁰³ N. Cartoian, *Istoria literaturii române...*, p. 263.

¹⁰⁴ D. Simionescu, *Cronici și povestiri românești...*, pp. 58-59.

de preotul Pavel Popovici, care lasă și o variantă a acestui cântec prelucrată sub inspirația sentimentului național¹⁰⁵.

Aceeași cronică ritmată a servit ca izvor pentru cântecul popular ce a circulat în Moldova sub numele *Istoria măriei sale Constantin Vodă Brâncoveanu, Vodă din București*, scris probabil în jurul anului 1730¹⁰⁶, pentru cântecul *Descăpățânarea lui Constantin Vodă Brâncoveanu de către turci*, publicat de Tudor Pamfilie în 1919¹⁰⁷ și, de asemenea, pentru balada culeasă de Vasile Alexandri, *Constantin Vodă Brâncoveanu*¹⁰⁸, acest fapt arătând importanța ei în cultura populară, fiind considerată de N. Cartoian un „simbol al rezistenței sufletului românesc împotriva furtunilor care au abătut pe cei mai aleși reprezentanți ai săi”¹⁰⁹.

3.2. Drama voievodului martir în teatrul popular românesc

Un alt mod în care memoria Brâncovenilor s-a păstrat în conștiința poporului român este constituit de piesele de teatru, sfârșitul dramatic al acestora inspirând în cultura românească una dintre cele mai vechi piese de teatru popular. Ea a apărut pentru prima dată în nordul Transilvaniei și este cunoscută sub mai multe denumiri: *Brâncoveanu, Constantinul, Constantin Brâncoveanu, Brâncovenii*¹¹⁰.

Și această creație literară a cunoscut mai multe versiuni, mai vechi fiind cele jucate de minerii din Căvnic și Băiuț, unde a circulat începând cu secolul al XIX-lea, jucându-se până în anul 1938. Impulsul pentru alcătuirea unei piese de teatru a fost dat, probabil, de maghiarii și germanii veniți pentru minerit în aceste zone, ce aduc cu ei o tradiție îndelungată de teatru, cu piese catolice, care se pare că au constituit o sursă de inspirație pentru români. Autorul nu este cunoscut, dar din faptul că ea se juca numai în limba română, putem presupune că a fost alcătuită de un român. Reprezentarea îi avea ca

¹⁰⁵ N. Cartoian, *Istoria literaturii române...*, p. 263.

¹⁰⁶ Lavinia Aurelian Bădulescu, *Pentru Dumnezeu și neam: 290 de ani de la Martiriul Sfinților Brâncoveni*, Editura Agora, Craiova, 2004, p. 115.

¹⁰⁷ Vezi: Tudor Pamfilie, „Descăpățânarea lui Constantin Vodă Brâncoveanu de către turci”, în *Miron Costin*, VII (1919), nr. 5, pp. 33-38.

¹⁰⁸ Vezi: Vasile Alecsandri, *Balada lui Constantin Brâncoveanu*, în *Poezii populare ale românilor*, Editura Minerva, București, 1971, pp. 127-129.

¹⁰⁹ N. Cartoian, *Istoria literaturii române...*, p. 263.

¹¹⁰ Pr. Nicolae Cojocaru, *Istoria tradițiilor și obiceiurilor la români*, vol. II: „Perioada modernă și contemporană. Ciclul calendaristic”, Editura Etnologică, București, 2012, p. 357.

actori pe mineri și era jucată din casă în casă, tot așa cum se mergea cu *Vicleiemul* sau cu alte piese de teatru religios¹¹¹.

În ce privește conținutul, etnologul român I. Mușlea consideră că piesa *Constantinul* a avut la bază un cântec despre moartea lui Brâncoveanu care circula în mai multe variante în Ardeal. El își întemeiază afirmațiile pe conținutul asemănător al celor două creații populare, unele versuri ale cântecului istoric intrând în compoziția textului dramatic fără nici o modificare. Așadar, el precizează că: „Nu există deci nici o îndoială, că autorul *Constantinului* a cunoscut cântecul istoric. A împrumutat din el versuri întregi și momentele centrale ale acțiunii: intrigile Cantacuzinilor, mazilirea, protestul și blestemul lui Brâncoveanu, decapitarea și aruncarea trupurilor în mare, meditația de încheiere”¹¹².

O altă versiune a piesei, cu titlul *Brâncoveanu*, s-a jucat în satul Laura (com. Vicovu de Sus), unde a fost adusă din Crasna, răspândindu-se apoi și în satele de pe valea Sucevei. Această variantă se distinge prin faptul că are ca sursă de inspirație balada despre moartea lui Brâncoveanu, prelucrată după tehnica dramatică bucovineană, la care au mai fost adăugate elemente de tradiție locală¹¹³.

Toate aceste creații populare, fie că au luat forma baladei sau cântecului, fie forma piesei de teatru, au transmis generațiilor amintirea Brâncovenilor, contribuind la perpetuarea conștiinței martiriului lor în rândul românilor din secolele XVIII-XIX. În secolul al XX-lea, ele au luat însă forma unor opere culte, realizate de autori cu renume precum N. Iorga, care scrie o dramă în cinci acte intitulată *Constantin Brâncoveanu*, Ioan Alexandru, care le dedică Brâncovenilor unul din volumele sale de poezii, *Imnele Țării Românești*, sau Sabin Drăgoi, care compune opera *Constantin Brâncoveanu*, ce a avut prima reprezentație în 1935 la Opera Română¹¹⁴.

Considerații finale

Prin cele expuse mai sus am încercat să arătăm, fără a urmări o prezentare exhaustivă a mărturiilor despre martiriul Brâncovenilor, că refuzul propunerii salvatoare venite din partea sultanului Ahmed al III-lea de a îmbrățișa credința musulmană, nu a fost doar rezultatul

¹¹¹ *Ibidem*, pp. 357-358.

¹¹² *Ibidem*, p. 360.

¹¹³ *Ibidem*, pp. 368-372

¹¹⁴ L.A. Bădulescu, *Pentru Dumnezeu și neam...*, pp. 117-118.

unei atitudini demne, pline de curaj, pe care un conducător de talia lui Brâncoveanu trebuia să o înfățișeze într-un asemenea moment, ci mai ales rodul unei conștiințe creștine pe care și-a manifestat-o pe durata întregii sale domnii. Această conștiință a domnitorului se vădește în fața morții și prin discursurile de întărire adresate fiilor săi și sfetnicului Ianache Văcărescu, pe care le putem considera adevărate mărturisiri de credință.

Un alt fapt important ce trebuie remarcat se referă la asemănările mari care există între descrierile ultimelor clipe din viața Brâncovenilor prezentate până acum, deși adeseori autorii scriu din perspective diferite, după ce unii i s-au împotrivit domnitorului încă din timpul vieții, iar alții au luat parte chiar la conspirații împotriva sa. Aceste asemănări, pe lângă faptul că întăresc veridicitatea relatărilor, arată că toți au fost îngroziți de cruzimea sentinței sultanului, fapt care i-a sensibilizat, determinându-i să consemneze cu obiectivitate cele petrecute.

Nu în ultimul rând, din cele expuse în această lucrare putem contrazice acuzațiile pe care unii le aduc voievodului muntean, cum că ar fi practicat o fiscalitate excesivă, înrobind populația. Dacă aceste afirmații ar fi fost întru totul adevărate, atunci Brâncoveanu nu ar fi rămas întipărit în conștiința poporului român, care i-a păstrat amintirea neștersă prin creațiile populare. El le-a oferit românilor liniștea de care aveau nevoie, îmbogățind poporul la nivel spiritual, artistic și cultural, cum nu o mai făcuse vreun domnitor până la el.

În final, este important de amintit opinia cunoscutului academician Constantin Bălăceanu-Stolnici, care subliniază foarte inspirat cauzele care au dus la moartea voievodului muntean și consecințele pe care le-ar fi avut succesul politicii sale. El spune că Brâncoveanu a fost decapitat „nu numai din motive religioase, ci în special politice. La sfârșitul secolului al XVII-lea, politicienii de la București, în frunte cu Șerban Cantacuzino și Constantin Bălăceanu, au făcut prima încercare energetică și transparentă de introducere a Țării Românești într-o structură vest-europeană (în speță, Sfântul Imperiu Romano-German). După ei, Brâncoveanu a făcut și el aceeași încercare, dar discret. Toți au plătit cu viața această inițiativă. Eșecul a fost cauzat de conflictele de interese din divanul țării. Dacă oamenii politici ai vremii nu s-ar fi sfâșiat pe motive predominant personale, am fi scăpat de dominația turcă cu două sute de ani mai devreme”¹¹⁵.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 103.